

Koncentracioni logori

Gerhard Baumgartner

Prinudni rad | „Ciganski” logor Lakenbah | Geto Lođ. Logor za istrebljenje Helmno | Koncentracioni logor u Aušvicu-Birkenau | Progoni na teritorijama pod nemačkom okupacijom

➤ Nakon relativno kratkog perioda pooštavanja mera usmerenih protiv Roma, od 1938. godine Romi su u Nemačkom rajhu, na teritorijama pod nemačkom okupacijom i teritorijama zemalja saveznica Nemačke podvrgnuti deportovanju, hapšenjima i ubistvima. Do 1945. godine, otprilike svaki četvrti Rom koji je živio u predratnoj Evropi pao je kao žrtva nacional-socijalističkog progona.

BROJ ŽRTAVA

Broj romskih žrtava holokausta ostavlja prostor za kontroverzne debate između istoričara i aktivista za manjinska prava. Prethodne procene od 500.000 Roma, koji su navodno postale žrtve nacističkog progona, skoro sigurno su preveličane i do sada ih naučnici nisu potvrdili. Do danas, konkretna istorijska dokumentacija je pronađena za oko 50.000 žrtava iz Nemačkog rajha i teritorija pod nemačkom okupacijom, i otprilike još oko 50.000 žrtava iz zemalja kojima su upravljale fašističke marionetske vlade Rajha. Pošto je većina dostupnih izvora i arhivske građe nepotpuna i neuverljiva, može se zaključiti da je ukupni broj romskih žrtava bio najmanje 250.000.

KONCENTRACIONI LOGORI, LOGORI ZA ISTREBLJENJE, GETOI (1936-1945)

(na osnovu Vossen 1983, str. 87; Tcherepkov / Laederich 2004, str. 161)

II. 1

UVOD

Nekontrolisani progon Roma od strane nemačkih nacista i ostalih fašista zasnivao se na tri jasne karakteristike evropske misli i politike prve polovine XX veka. Tradicionalni anticiganizam, složena mešavina društvenih predrasuda, kao što je ideja da su „Cigani” prenosioci opasnih bolesti i da su skloni krađi dece kad god im se za to pruži prilika, bio je široko

prihvaćen u celoj Evropi. Početkom XX veka ovo je bilo kombinovano s bezumnom vrstom rasizma, koja je zasnovana na uverenju da je takozvano antisocijalno ponašanje nasledna karakteristika određenih grupa stanovništva. Treća, ključna, karakteristika mehanizma progona, koju su nemački nacisti uveli nakon njihovog dolaska na vlast 1933. godine, bio je sistem takozvane preventivne borbe protiv kriminala, što je omogućavalo

vlastima da hapse i zatvaraju svakog „potencijalno opasnog” po društvo, čak i ako uopšte nije počinio prekršaj ili zločin.

Teška ekonomska kriza u periodu između dva rata u Evropi doprinela je zaoštavanju sukoba između Roma i neroma u mnogim evropskim zemljama. Mnogi Romi su, posebno u centralnoj i istočnoj Evropi, živeli ili kao putujuće zanatlije ili kao zemljoradnici. Tokom takozvane recesije kra-

Prinudni rad

„Ciganski” logor Lakenbah

Geto Lođ. Logor za istrebljenje Helmno

Koncentracioni logor u Aušvicu-Birkenau

Progoni na teritorijama pod nemačkom okupacijom

II. 2

Unutrašnjost barake „ciganskog logora” u Aušvicu-Birkenau. Natpis na drvenoj gredi glasi: „Budi iskren” („Sei ehrlich”). (Nečas 1999, str. 96b)

Paula Nardai, Romkinja iz Obervarta, Austrija, seća se sudbine svoje porodice u Aušvicu- Birkenau:

„Tamo smo bili moj otac, moja majka, moja osamnaestogodišnja sestra, ja i moj devetogodišnji brat. I moj drugi brat, stariji, koji je radio u Kielu. Moja majka, mesec dana, slobodno mogu reći mesec dana je tamo opstala. Moj otac, njega su toliko tukli po glavi da je oslepeo. Postojala je baraka koju su zvali bolesničko odeljenje („Lazaret”). Kad bi te tamo stavili, nikada više ne bi izašao. Tukli su ga dok nije oslepeo. Odveli su ga, nikada ga više nismo videli. Moja sestra je otišla u kuhinju, odveli su je da guli krompir. A moj mali brat, bio je to prvi put kako je trebalo da radi. Ja sam bila odsutna, ostavila sam ga u baraci, otišla sam ujutro u spoljni eskadron („Außenkommando”), bila sam na poslu, i kad sam se vratila - šta vidim? Dete nije bilo tamo. Pitam ostale: „Gde je dete?” - „Izveli su ga”. Odveli su ga u gasnu komoru. Meni više nije bilo dozvoljeno da izlazim. Nisam mogla nikoga da pitam, zato što mi nije bilo dozvoljeno da napuštam baraku po završetku posla. Samo prozivka („zum Abzählen”) - i kraj.”

II. 3 (iz Romani Patrin 2/1998, str. 10)

jem 1920-ih i početkom 1930-ih godina mnogi Romi su ostali bez svojih tradicionalnih oblika prihoda i naknada za socijalnu i medicinsku pomoć. Ipak, većina sela i gradova opirala se preuzimanju takvog finansijskog bremena, tvrdeći da „Cigani” nisu pripadali njihovom stanovništvu, i pokušavala da ih izbacila sa svoje teritorije. Nemačke i austrijske policijske snage počele su da vrše registraciju Roma u takozvanim ciganskim spiskovima („Zigeunerlisten”), da ih fotografišu i uzimaju im otiske prstiju pre nego što su nacisti došli na vlast. Ovi spiskovi su kasnije postali presudni za većinu registrovanih Roma.

Na ovim faktorima zasnivao se pooštreni progon takozvanih Cigana nakon dolaska nacista na vlast 1933. godine. Već 1933. godine Romi su prisiljeni da se podvrgnu sterilizaciji, a 1935. godine posebnim zakonom zabranjeno je sklapanje brakova između „Cigana” i „Arijevac”. Između 1936. i 1938. godine osnovane su dve centralne institucije za progon „Cigana”: takozvani Centar za istraživanje rasne higijene („Rassehygienische Forschungsstelle”) i Centrala rajha za borbu protiv ciganske napasti pri Kancelariji kriminalističke policije rajha („Reichszentrale für die Bekämpfung

des Zigeunerunwesens im Reichskriminalpolizeiamt”). Lokalne vlasti nisu samo podržavale ovu politiku protiv Roma, nego su često podsticale centralne institucije da ubrzaju i pojačaju mere, npr. u opštepoznatom pamfletu naciste gaulajtera („Gaulaitera”) Burgenlanda, Tobiasa Porčija. Godine 1938. Hajnrh Himler, komandant SS-a („Schutzstaffela”, odbrambenih snaga) i šef policije Rajha, kreirao je „rešenje problema na rasnoj osnovi” i 1939. godine potpisao specijalnu naredbu, u kojoj se svi Romi prisiljavaju da prestanu s putovanjima i da ostanu u gradu u kom su trenutno živeli.

PRINUDNI RAD

Godine 1938. i 1939. „Kancelarija kriminalističke policije rajha” naredila je da se oko 3.000 muškaraca i žena, sposobnih za teški fizički rad, deportuje u koncentracione logore. Himleru su ovi zatvorenici bili potrebni za razvoj industrije pod kontrolom SS-a. Berlin je bio uveren da se ne bave svi Romi unosnim poslovima. Međutim, ovo je

bilo pogrešno. Nakon pripajanja Austrije od strane Nemačkog rajha, Romima je bilo zabranjeno da se bave svojim tradicionalnim zanimanjima, npr. da sviraju muziku na javnim mestima. Zbog proizvodnje oružja koja je bila podstaknuta ratom, mnogi Romi su se zaposlili u fabrikama, na gradilištima i u zemljoradničkom sektoru. Čak je i stirijski gaulajter („Gaulaiter”) Uiberreither kritikovao rezultate ovih deportacija, ali ih je podržao na rasističkoj osnovi: „Iako su ovo legalno zaposleni

Cigani, koji niti su nevoljni za rad, niti su prethodno počinili zločine, i koji, ni na koji način, ne predstavljaju breme društvu, ja ću svakako narediti njihov progon u radne logore, jer je Ciganin, kao neko ko je izvan narodne zajednice (Volksgemeinschafta), uvek bio i biće asocijалан.”

Godine 1940. Himler je naredio da se još jedna grupa od oko 2.500 Roma (uglavnom Sintija) s teritorije Nemačkog rajha deportuje u Generalni protektorat u današnjoj Poljskoj.

II. 4

U „Pregledu progona” („Einweisungs-Übersicht”) iz geta Lođ od 13. novembra 1941. godine, navodi se pet transporta sa „ukupno 4.996 živih i 11 mrtvih Cigana” i dodaje da „je 11 Cigana umrlo prilikom transporta vozom”.

Barbara Rihter, Čehinja preživela iz logora Aušvic:

„Držali su me šest nedelja u policijskoj stanici i onda poslali u Aušvic (stigla sam tamo 11. marta 1943). Dva Ciganina su pokušala da pobegnu, ali su uhvaćena, prebijena i obešena. Kasnije je moja porodica oslobođena iz Letiga zato što su Rihterovi bili dobrostojeća porodica u Bohemiji. Moja majka je došla u Aušvic dobrovoljno. Jednom sam dobila dvadeset pet udaraca bičem zato što sam dala hleb novom pridošlici. Jednog dana sam videla Elizabetu Kih kako ubija četvoro Cigana zato što su pojeli ostatke neke hrane. Drugi put smo bili dva sata ispred krematorijuma, ali su nas u poslednjem momentu vratili u baraku. Prebijena sam i drugi put zato što sam uzela hleb od mrtvog zarobljenika. Dr. Mengele mi je ubrizgao malariju. Tada sam bila u bolesničkoj sobi s mojim stricem. Neki Cigani su me odveli u drugi blok pre nego što su svi bolesnici iz bolesničke sobe, uključujući mog ujaka, ubijeni.”

II. 5 (Crowe 1995, str. 51)

Anlage II
Litzmannstadt, den 13. 11. 1941.
564

S. Akk.-Kord.
- 12 (2) -

Einweisungs-Übersicht
(Zigeuner)

Lfd. Nr.	Planmäßige Zeit		Ankunft Tatsächlich		Ausladung	
	Tag	Zeit	Tag	Zeit	Logiern	Dauer
1	5.11.41	11.00	5.11.41	10.55	5.11.41	25 Min.
2	6.11.41	11.00	6.11.41	17.55	7.11.41	30 Min.
3	7.11.41	11.00	8.11.41	18.50	9.11.41	50 Min.
4	8.11.41	11.00	9.11.41	01.50	9.11.41	10 Min.
5	9.11.41	11.00	9.11.41	15.25	9.11.41	

Anzahl der eingewiesenen Zigeuner:

1.	Transport von Harburg	998 Lebende, 2 tote Zigeuner
2.	" " " " " " " "	1 000 Zigeuner,
3.	" " " " " " " "	1 000 " "
4.	" " " " " " " "	998 Lebende, 6 tote Zigeuner
5.	" " " " " " " "	1 000 " " 1 tote " "

5 Transporte insgesamt 4 996 Lebende, 11 tote Zigeuner.

Die 11 toten Zigeuner starben während des Bahntransportes.
Geplik der Zigeuner: durchschnittlich 30 kg.

„CIGANSKI” LOGOR LAKENBAH

„Ciganski logor Lakenbah” osnovan je 23. novembra 1940. godine u zgrada- ma nekadašnje vlastelinske farme. Logor je bio pod upravom Generalštaba kriminalističke policije u Beču, troškove su snosile administracije okruga Bruk na Lajti, Ajzenštat, Lilijenfild, Oberpulen- dorf, St. Polten i Viner Nojštat i opštinske administracije grada Beča, srazmerno broju zatvorenika iz određenih okruga. Prognani Romi trebalo je da žive u naj- primitivnijim uslovima u kolibama i

štalama nekadašnje vlastelinske farme i da budu korišćeni kao prinudni radnici u raznim lokalnim preduzećima. U „normalnim” uslovima broj prognanih u Lakenbah varirao je od 200 do 900 oso- ba, od kojih su trećina bila deca. Najveći broj od 2.335 zatvorenika zabeležen je 1. novembra 1941. godine. Od 4.000 Roma prognanih u Lakenbah, oko 2.000 bilo je deportovano u geto Lođ i u logor za istrebljenje Helmno na jesen 1941. godine. Samo nekoliko stotina Roma doživelo je oslobođenje logora Laken- bah od sovjetskih trupa aprila 1945. go- dine. Osim neverovatno loših uslova života, higijene i ishrane, zatvorenici

Romi u logoru Lakenbah bili su primo- rani i da rade. Iznajmljivani su raznim preduzećima iz oblasti šumarstva i zem- ljoradnje, kao i poljoprivrednim gazdin- stvima i farmama svilenih buba, ili pri- moravani da grade puteve. Njihove plate uzimala je administracija logora, a Romi su primali samo „džeparac”. I najmanje narušavanje discipline u logoru bilo je najstrože kažnjavano prebijanjem, nepre- stanim prozivkama i oduzimanjem hrane. Godine 1942. užasni uslovi za život doveli su do epidemije pegavog tifusa od kog je umro veliki broj zatvorenika. Između 1940. i 1945. godine ukupno 237 ljudi izgubilo je život u logoru Lakenbah.

GETO LOĐ. LOGOR ZA ISTREBLJENJE HELMNO

Hajnrih Himler je 1. oktobra 1941. godine naredio deportaciju 5.007, pretežno austrijskih, Roma u geto Lođ („Litzmannstadt“). Troškove ovih deportacija snosile su Glavna bez- bednosna kancelarija rajha („Reichs- sicherheitshauptamt”) u Berlinu i regionalne administracije za socijalnu pomoć. Odabir lica određenih za de-

portovanje vršen je po sledećem prin- cipu: odabirani su oni koji nisu bili sposobni za rad, a onima „koji nisu predstavljali breme za društvo” bilo je dozvoljeno da ostanu. Čitave porodice su deportovane zajedno, među njima je bilo 2.689 dece, što je predstavljalo više od polovine ukupnog broja depor- tovanih. U Lođu je od pegavog tifusa tokom prvih nedelja umrlo 613 depor- tovanih. Decembra 1941. i januara 1942. godine svi Romi koji su preživeli do tada prebaćeni su u logor za istreb-

ljenje Helmno, koji se nalazio u blizi- ni i tamo ugušeni gasom. Marta 1942. godine Kancelarija kriminalističke policije Graca naredila je da svi zahtevi zabrinutih rođaka budu prosleđeni Glavnoj bezbednosnoj kancelariji rajha („Reichssicherheitshauptamt”) i da se obeshrabre dalji zahtevi, istakavši da se, u slučaju „preseljenja” svih oso- ba u Lođ, ne garantuje pravo na po- sete. U to vreme svi austrijski Romi deportovani u Lođ već su bili mrtvi. [II. 4]

KONCENTRACIONI LOGOR U AUŠVICU-BIRKENAU

Nakon intenzivnih diskusija na temu takozvane politike prema Ciganima, Himler je naredio da se sve osobe nalik Ciganima („zigeunerische personen”) pošalju u koncentracione logore. U logorskim knjigama takozvanog ciganskog logora u Aušvicu-Birkenau zabeleženo je 10.649 žena

i 10.094 muškarca zatvorenika, od kojih su mnogi bili deca. Dve trećine zatvorenih Roma bili su uhapšeni u Nemačkoj i Austriji, više od 20 odsto je bilo iz Bohemije i skoro 6 odsto iz Poljske. Svakog dana bolesni i slabi zarobljenici su umirali i veliki broj bolesnih zatvorenika je 12. maja 1943. godine poslat u gasne komore, među kojima i znatan broj nemačkih i austrijskih Roma. Do kraja 1943. godine 70 odsto zatvorenika „ciganskog

logora” je već stradalo. Pred kraj jula 1944. godine svi zatvorenici „ciganskog logora” u Aušvicu-Birkenau, za koje je još uvek smatrano da mogu da rade, prebačeni su u druge koncentracione logore i primorani na težak fizički rad u fabrikama i industrijskim objektima. Jedinice SS-a 2. avgusta 1944. godine opkolile su „ciganski logor” i naredne noći svi zatvorenici preostali u njemu su ubijeni u gasnim komorama. [II. 3, 5]

PROGONI NA TERITORIJAMA POD NEMAČKOM OKUPACIJOM

Tokom nemačke okupacije zapadnih regiona SSSR-a 1941. godine hiljade Roma je ubijeno u masovnim likvidacijama zajedno s Jevrejima i komunistima. Iste godine, trupe nemačke vojske („Wehrmachta”) ubile su na hiljade Roma u Srbiji i istovremeno su nemačke policijske snage ubile nebrojeno Roma u Poljskoj.

Između 1944. i 1945. godine hiljade slovačkih i mađarskih Roma ubijeno je ili deportovano u koncentracione logore. Rome, posebno iz južne i zapadne Mađarske, uhapsili su mađarski fašisti i u smrtnom maršu odveli u centralne logore u Sili, nedaleko od grada Kamaroma u severnoj

Mađarskoj, odakle su preživele deportovale SS trupe. Mnoge preživele mađarske Rome ubile su nemačke trupe i mađarski fašisti početkom 1945. godine, kada su ponovo nakratko uspeli da okupiraju teritorije, koje su prethodno već osvojile sovjetske trupe. U Slovačkoj vlada je osnovala takozvani ciganski logor u Dubnici nad Váhom gde je prognano oko 800 ljudi pod strašnim uslovima, koji su kasnije ubijeni ili deportovani.

U Rumuniji i Hrvatskoj progon Roma pod fašističkim marionetskim vladama Nemačkog rajha bio je ništa manje težak i surov. Procene o broju žrtava hrvatskog koncentracionog logora u Jasenovcu variraju, ali ukupni broj hrvatskih Roma, žrtava holokaušta, trebalo bi da bude najmanje 25.000. Isto tako problematične su i različite

procene o broju žrtava među 25.000 rumunskih Roma deportovanih u Pridnjestrovlje, od kojih verovatno većina nije preživela. Cifre o deportovanju u Pridnjestrovlje iz Bugarske su još nepreciznije. S jedne strane, istraživanje o ovim tužnim događajima je decenijama bilo negirano, dok je, s druge strane, komunistička propaganda posle 1945. godine neodgovorno povećavala broj žrtava ovih fašističkih režima.

Sudbina Roma u Italiji pod nemačkom okupacijom do sada je bila samo površno istražena, kao i sudbina Roma i Sintija u baltičkim zemljama Estoniji, Letoniji i Litvaniji. Za Dansku, Norvešku, Grčku i Bugarsku pod nemačkom okupacijom istoričari, do sada, nisu pronašli dokumentaciju o sistematskim deportacijama i likvidaciji Roma.

Bibliografija

Crowe, David M. (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: Tauris | **Dlugoborski, Waclaw (ed.) (1998)** *Sinti und Roma im KL Auschwitz-Birkenau 1943-1944. Vor dem Hintergrund ihrer Verfolgung unter der Naziherrschaft*. Oswiecim | **Freund, F. / Baumgartner, G. / Greifeneder, H. (2004)** *Vermögensentzug, Restitution und Entschädigung der Roma und Sinti*. Wien: Oldenbourg | **Ioanid, Radu (2000)** *The Holocaust in Romania. The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime 1940-1944*. Chicago: Dee | **Kenrick, Donald (ed.) (1999)** *In the Shadow of the Swastika. The Gypsies during the Second World War 2*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Nečas, Ctibor (1999)** *The Holocaust of Czech Roma*. Prague: Prostor | **Tcherenkov, Lev / Laederich, Stéphane (2004)** *The Roma. Volume I. History, Language and Groups*. Basel: Schwabe | **Vossen, Rüdiger (1983)** *Zigeuner. Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung*. Frankfurt am Main: Ullstein. | **Zimmermann, Michael (1996)** *Rassenutopie und Genozid. Die nationalsozialistische "Lösung der Zigeunerfrage"*. Hamburg: Christians